

MENO ISTORIJOS STUDIJOS
ART HISTORY STUDIES

11

Objektas ir dekoras:
paveldas, procesai, kontekstai (I)

11 MENO ISTORIJOS STUDIJOS
ART HISTORY STUDIES
LIETUVOS KULTŪROS TYRIMŲ INSTITUTAS
LITHUANIAN CULTURE RESEARCH INSTITUTE

Objektas ir dekoras:
paveldas, procesai, kontekstai (I)
Object and Décor:
Heritage, Processes, Contexts (I)

Vilnius, 2022

Sudarytojos | Edited by

Dr. Skirmantė Smilingytė-Žeimienė, Dr. Regimanta Stankevičienė

Redakcinė kolegija | Editorial Board

Pirmininkė | Editor-in-Chief

Dr. (hp) Laima Laučkaitė-Surgailienė

(Lietuvos kultūros tyrimų institutas)

Pirmininkės pavaduotoja | Vice-editor

Dr. Gabija Surdokaitė-Vitienė

(Lietuvos kultūros tyrimų institutas, tel. +370 655 72746, el. paštas: gabija.surdokaite@gmail.com)

Atsakingasis sekretorius | Editorial Secretary

Ass. prof., Dr. Helmutas Šabasevičius

(Vilniaus dailės akademija, tel. +370 682 35546, el. paštas: helmutas.sabasevicius@gmail.com)

Nariai | Members

Prof., Dr. habil. Jagoda Hernik Spalińska

(Lenkijos mokslų akademijos Meno institutas | Instytut Sztuki PAN, Warszawa, Poland)

Prof., Dr. habil. Béatrice Joyeux-Prunel

(Ženevos universitetas, Šveicarija | Université de Genève, Switzerland)

Prof. em., dr. Helmut Loos

(Muzikologijos institutas, Leipzigo universitetas, Vokietija | Institut für Musikwissenschaft, Universität Leipzig, Germany)

Prof., PhDr. Jindřich Vybíral

(Meno ir dizaino akademija, Čekija | Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze, Praha, Czech Republic)

Prof. Dr. Isabel Wünsche

(Jacobso universitetas, Vokietija | Jacobs University, Bremen, Germany)

Visi straipsniai recenzuojami dviejų recenzentų | All submitted manuscripts are subject to peer review by two independent, anonymous expert referees

Redaktorė | Language editor

Ilona Čiužauskaitė

Vertėjas | Translator

Ona Stankevičiūtė

Dailininkė | Design by

Elona Marija Ložytė

Maketuotoja | Layout by

Daiva Mikalainytė

© Lietuvos kultūros tyrimų institutas | Lithuanian Culture Research Institute, 2022

ISSN 2783-6193

Turiny's / Table of Contents

Pratarmė / Preface 7

VLADUI DRĖMAI ATMINTI

IN MEMORY OF VLADAS DRĖMA

Giedrė Jankevičiūtė

Spalvos samprata ir reikšmė Vlado Drėmos
meninėje kūryboje 9

Concept and significance of colour in the artistic work
of Vladas Drėma 44

XIV A. PAB. – XIX A. VID. DEKORAS

ĮAMŽINIMO IR PAŠLOVINIMO TARNYSTĖSE

DÉCOR FROM THE LATE 14TH TO MID-19TH CENTURY SERVING TO COMMEMORATE AND VENERATE

Giedrė Mickūnaitė

Bizantinė dailė pagonių rezidencijose:

Krėvos ir Medininkų pilių bokštų sienų tapyba 45

Byzantine art in pagan residencies: wall paintings
in the towers of Křeva and Medininkai castles 60

Jolita Liškevičienė

Radvilų giminės manifestacija Vilniaus

Šv. Jurgio kankinio bažnyčios dekore 61

Manifestation of the House of Radziwill in the Décor
of Vilnius Church of St George the Martyr 94

Alantė Valtaitė - Gagač

Lietuvos ir Latvijos XVI–XVIII a. bronzinių sietytų
dekoro motyvai: tipologija, paplitimas, simbolika 95

The motifs of décor in bronze chandeliers in Lithuania and Latvia
from the 16th to 18th century: typology, prevalence, symbolism 141

Karolina Bukovskytė

Vilniaus Acheiropitos sidabro rėmas:
dekoras ar komentaras? 143

The silver frame of the Acheiropoieton of Vilnius:
a décor or a commentary? 177

Dalia Vasiliūnienė

Tarp tradicijos ir pokyčių:
klasicistiniai liturginiai indai Lietuvoje 179

Between tradition and change:
Classicist liturgical vessels in Lithuania 210

Jurgita Kristina Pačkauskienė

Vilniaus šv. Eufrosinijos stačiatikių kapinių XIX a. I p.
antkapiniai paminklai: tipai ir dekoras 215

Tombstones from the first half of the 19th Century
in Vilnius St. Euphrosyne Orthodox Cemetery: Types and Décor 245

Dalia Vasiliūnienė

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Tarp tradicijos ir pokyčių: klasicistiniai liturginiai indai Lietuvoje

Straipsnyje trumpai apžvelgiama Lietuvos klasicizmo laikotarpio svarbiausių liturginių indų visuma. Pristatomi XVIII a. 9 deš.–XIX a. 4 deš. sukurti tipinių, daugiausia paplitusių ir atvirkščiai – išskirtinių formų indai: kielikai, ampulės, komulinės ir monstrancijos. Jų kompozicijose ir dekoru principuose ieškoma kitų šalių įtakų, tarpusavio sąsajų ar galimos bendraautoriystės.

Reikšminiai žodžiai: klasicizmas, auksakalystė, liturginiai indai

Klasicizmo epochoje, XVIII a. paskutiniaisiais ir XIX a. pirmais dešimtmečiais, Lietuvoje sukurti liturginiai indai kaip visuma didelio meno istorikų dėmesio kol kas nėra sulaukusi ir net pavieniai objektai į menotyros tyrimų lauką pradėti traukti palyginti neseniai. Veikiausiai taip atsitiko dėl meno plėtotei nepalankaus, valstybės žlugimu pažymėto ir nūdienai pernelyg artimo istorinio periodo nepatrauklumo, bet turbūt labiausiai todėl, kad daugiausia tai visomis prasmėmis kuklūs dirbiniai, sunkiai atlaikantys spindulingų ir subtilių barokinių analogų konkurenciją. Klasicizmo laikotarpio auksakalystei skirtų veikalų Lietuvoje, jei neskaitysime tekstų apie pavienius kūrinius įvairiuose kataloguose, sąvaduose ir bažnytinio paveldo publikacijose¹, nėra daug. Šiuo aspektu minėtina Edmundo Laucevičiaus ir Birutės Rūtos Vitkauskienės 1996 m. išleista „Lietuvos auksakalystė“, taip pat Ryszardo Bobrowo ir B. R. Vitkauskienės 2000 m. straipsniai Lietuvos dailės muziejaus parodos kataloge „Vilniaus

¹ Tarp jų minėtini: *XVI–XX a. I p. auksakalių dirbiniai* (1982); *Vilniaus katedros lobynas* (2002); *Kaišiadorių vyskupija ir jos sakralinis paveldas* (2006); *Krikščionybė Lietuvos mene*, d. 1, 2 (2006, 2007) (2 d. yra skyrius „Klasicizmo stiliaus auksakalystė: XVIII a. pab.–XIX a. I p.“, 151–158); *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I: *Vilkaviškio vyskupija*, kn. 1–6 (1996–2007); t. II: *Šiaulių vyskupija*, d. 1, kn. 1–3, d. 2, kn. 1–3 (2011–2022); *Vilniaus sakralinė auksakalystė* (2012) ir kt.

klasicizmas“². Šiose publikacijose esama daug naudingos informacijos apie svarbiausiam Lietuvos auksakalystės centre Vilniuje ir miesto auksakalių ceche XVIII a. 9 deš.–XIX a. 4 deš. dirbusius meistrus, jų kūrinius, cecho vidaus organizaciją, santykius su miesto valdžia ir konkurentais – mieste dirbusiais auksakaliais žydais. Publikuoti ir aprašyti Vilniaus auksakalių dirbiniai, įtraukti ir kitose vietovėse (Gardine, Nesvyžiuje, Žemaitijoje) veikusių meistrų darbai. Tačiau liturginės auksakalystės objektų tuose leidiniuose pristatyta palyginti nedaug – reikšmingiausią dalį sudaro įkalais signuoti buitinės paskirties reikmenys, stalo indai ir įrankiai. Kaip rašė R. Bobrowas, bažnytiniai indai dažniausiai buvo kuriami pagal užsakyimą, iš užsakovo pateikto sidabro, jiems naudotas žemos prabos metalo lydinys, todėl tokie dirbiniai retai buvo žymimi autoriniais ženklais.³ Tad nors istoriniais šaltiniais paremtos minėtos publikacijos gana patikimai, kartais netgi detalai atskleidžia klasicizmo laikotarpiu kūrusių Vilniaus meistrų pavardes ir veiklos chronologiją, didelė problema tų meistrų pavardes susieti su konkrečiais bažnyčioms sukurtais indais ir reikmenimis. Šis paveldas iš esmės vis dar lieka anoniminis, o vienas iš problemos sprendimo būdų – surinkti objektus į visumą, įvertinti kiekvieną, palyginti tarpusavyje ir ieškoti bendros autorystės pėdsakų.

Kai kurie formalieji klasicistinių bažnytinių indų bruožai jau buvo trumpai aptarti straipsnio autorės publikacijoje apie XVIII a. ornamentiką.⁴ Dabartinis tyrimas pratęsia ankstesnes įžvalgas, bet problematikos neišsemia. Šiame straipsnyje pristatomi keletas Lietuvos bažnyčiose išsaugotų tipinių, taip pat ir išskirtinių klasicistinių indų, identifikuojami jų stiliaus bruožai, aptariama amato kokybė, formų konservatyvumas ir novatoriškumas, atkreipiamas dėmesys į tarpusavio panašumą ir sąsajas su kitų šalių dirbiniais. Dėl ribotos teksto apimties aptariamos tik liturginių požiūriu svarbiausios indų rūšys, nuošalyje liko temos aspektu šiaip jau labai įdomūs relikvijoriai, smilkalinės, smilkytuvai, taip pat liturginiai reikmenys.

² Laucevičius, Vitkauskienė (1996); Bobrow (2000), 267–270, 275–299; Vitkauskienė (2000), 270–274, 275–299.

³ Bobrow (2000), 269.

⁴ Vasiliūnienė (2014), 143–159.

Lietuvos mene klasicizmo stilius neatsiejamas nuo Apšvietos epochos idėjų sklaidos visuomenėje. Vakarų Europoje ir Abiejų Tautų Respublikoje elitiniuose sluoksniuose šios idėjos plito jau XVIII a. pradžioje.⁵ Antroje amžiaus pusėje jos rado atgarsį platesniuose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) visuomenės sluoksniuose, o paskutiniui amžiaus ketvirčiu vykę svarbūs ekonominiai ir socialiniai pokyčiai grįžtamuoju ryšiu paveikė ir visuomenės mentalitetą. Permainos pasklido kultūros ir meno sferoje: įsivyravo racionalizmo estetika, mokslo pažangos ir visuomenės gerovės prioritetas, tobulo piliečio ir socialiniais reikalais besirūpinančio dvasininko idealas. Visa tai rėmėsi į antikinės kultūros pažinimą ir jos tekstų bei meno formų atgimimą. Tiesa, šie procesai Lietuvoje komplikavosi trimis valstybės padalijimais, 1794 m. sukilimo pralaimėjimu ir valstybingumo praradimu. Įtakos turėjo ir 1812 m. Napoleono kariuomenės invazija, kurios metu nukentėjo visa Lietuvos teritorija, buvo apiplėštas Vilnius ir kiti miestai. Permainomis ir dažniausiai nepalankiomis aplinkybėmis koregavosi švietėjiški tikslai ir vertybių kriterijai, ekonominiai ir kultūriniai procesai sulėtėjo ar buvo dirbtinai sustabdyti.

Šis nerimastingas istorinis fonas yra reikšminga dedamoji, svarstant klasicizmo laikotarpio kultūrą Lietuvoje bendriausia prasme ir juo labiau – aiškinantis procesus, vykusius su prabangos poreikiais susijusioje dailiųjų amatų srityje. Auksakalystės amato klestėjimas visais laikais buvo glaudžiai susijęs su valstybės ir miesto gerove. Valstybę ištinkančių įvykių padariniai atsispindėjo Vilniaus cecho raidą liudijančiuose rašytiniuose šaltiniuose (meistrų ir jų mokinių skaičiaus didėjimas palankiais laikotarpiais ir mažėjimas krizinėse situacijose, gebėjimas apginti savo teises ir teisių varžymas ar net realus pavojus turtui ir gyvybei, vidinės cecho tvarkos palaikymas stiprioje bendruomenėje ir jo erozija nepalankiais metais).⁶ Taip pat akivaizdžiai glaudų šalies gerovės ir auksakalių padėties santykį atspindi kiekvieno šių chronologinių tarpinių meno dirbiniai.⁷

⁵ Sliesoriūnas (1994), 196–200; Kulakauskas (1997), 5–8.

⁶ Laucevičius, Vitkauskienė (1996), 36–128.

⁷ Nors XVI a.–XVII a. I p., LDK vadinamojo aukso amžiaus, kūrinių Lietuvoje išliko palyginti nedaug, menine kokybe jie paprastai gerokai lenkia vėlesnius pavyzdžius.

Nieko stebėtina, kad XVIII a. II p. silpnėjant valstybei, ypač jos žlugimo ir Rusijos okupacijos akivaizdoje, auksakalių bendruomenė išgyveno sunkmetį. Be visą šalį sukrėtusių negandų, XIX a. I p. amatininkų padėtį paveikė direktyviniai carinės administracijos potvarkiai. 1811 m. Vilniuje panaikintos amatininkų cechų privilegijos ir taip sukurtos aštrios konkurencijos sąlygos su kitais smulkiais gamintojais, dažniausiai – kahalo amatininkais žydais.⁸ 1812 m. Vilniuje pradėjo veikti Amatų valdyba, kuri sumenkinio cechų autonomiją ir kontroliavo visų cechų, taip pat ir auksakalių, veiklą.⁹ 1813 m. Vilniaus karinis gubernatorius paskyrė miestui kontribuciją kariuomenei išlaikyti – visi cechai turėjo sumokėti didžiulę sumą sidabru.¹⁰ 1816–1821 m. buvo steigama Maskvai pavaldi įstaiga – Vilniaus prabavimo rūmai. Jos atsiradimui atkakliai priešinosi vietiniai auksakaliai, ją ignoravo ir iki 1840 m. ženklino savo dirbinius senuoju būdu.¹¹ Kiek iš viso XVIII a. pab.–XIX a. I p. Vilniuje dirbo auksakalių, pasakyti sunku, bet žinoma, kad priklausančiųjų cechui nuolat mažėjo: 1760 m. cechui priklausė 14 auksakalių su savo dirbtuvėmis, pameistriais ir mokiniais, o 1794 m. tokių tebuvo 9, 1818 m. – 8, 1835 m. – 5.¹² Sprendžiant iš paminėjimų apie kilmę, aptariamam laikotarpiu didžioji Vilniaus cecho narių dalis buvo atvykėliai iš vokiškos kultūros kraštų.¹³ Su Vilniaus auksakalių cechu sėkmingai konkuravo, tas pačias teises kaip ir krikščionys 1804 m. gavęs žydų auksakalių cechas, kurio narių XIX a. I p. tolydžio daugėjo.¹⁴ Nors žydams auksakaliams drausta gaminti ne savo tautiečiams ir ypač tai taikyta krikščioniškų kulto reikmenų gamybai, žydai retkarčiais gaudavo užsakymų iš katalikų dvasininkų.¹⁵ Auksakaliai patyrė ir

⁸ Vitkauskienė (2000), 270; Bairašauskaitė (2011), 359.

⁹ Laucevičius, Vitkauskienė (1996), 140; Bairašauskaitė (2011), 365.

¹⁰ Laucevičius, Vitkauskienė (1996), 71.

¹¹ Rūmų įsteigimo pretekstas buvo iš tiesų pašlijusi tauriųjų metalų lydinio kokybės kontrolė – kokybę užtikrinantis cecho kontrolinis įspaudas su Vilniaus miesto herbu šv. Kristoforu ant dirbinių neaptinkamas jau nuo 1790 m. – tik meistro inicialai ir prabos skaičius „12“ (*Ibid.*, 140, 141, 145, 159).

¹² Vitkauskienė (2000), 270, 271.

¹³ *Ibid.*, 272.

¹⁴ Laucevičius, Vitkauskienė (1996), 67, 144, 166, 171, 172; Bairašauskaitė (2011), 409.

¹⁵ 1785–1787 m. jų paslaugomis naudojosi Vilniaus pranciškonai, 1829 m. – Vieksnių parapija, o XIX a. II p. šio pobūdžio santykiai jau buvo gana įprastas reiškinys.

natūralią įvežtinių dirbinių konkurenciją. Nežinia, kaip buvo Lietuvoje (tokių tyrimų nėra atlikta), bet Europą nuo XVIII a. pab. užtvindė gana pigi plakiruoto sidabro produkcija iš Anglijos manufaktūrų.¹⁶ Plakiruoto sidabro fabrikai steigėsi ir kitose šalyse, ilgainiui išstumdami tradicinį sidabro dirbinių gamybos būdą.

Auksakalių produkcijoje vyravo visuotinai buityje naudojami dirbiniai – stalo indai ir įrankiai, apšvietimo reikmenys, medalionai, kryželiai, papuošalai. Tačiau kiekvienas auksakalys turėjo ir tam tikrą specializaciją – vieni daugiau kūrė juvelyrinius dirbinius ir vadino save juvelyrais, kiti – stalo, buities reikmenis, tretieji – greta kitko atlikdavo ir individualius, sudėtingesnius bažnytinius užsakymus. Deja, bet patikimų istorinių duomenų apie konkrečių meistrų produkcijos pobūdį labai nedaug – tik pavieniai dokumentai (sąskaitos, sutartys, į prabavimo rūmus pristatytų dirbinių sąrašai) ir reti autoriniai įkalais pažymėti dirbiniai. Svarbu paminėti, kad nuo XVIII a. II p. palaipsniui krito bendras Lietuvos auksakalystės amato lygis – panaši tendencija matyti ir kituose Vidurio Europos centruose.¹⁷

Liturginių indų formaliųjų savybių aptarimą galima pradėti nuo dailėtyrininko R. Bobrowo įžvalgos: „Klasicizmo elementų Vilniaus amatuose galima pastebėti tik nuo XVIII amžiaus devinto dešimtmečio, nors prierašumą baroko estetikai ir jai veikiant atsiradusioms populiarioms formoms galime matyti iki XIX amžiaus trečio dešimtmečio pabaigos. Šis reiškinys būdingas visai senosios Abiejų Tautų Respublikos teritorijai.“¹⁸ Apžvelkime, kaip prierašumas barokui pasireiškė Lietuvos bažnyčių liturginiuose induose ir kokie nauji, klasicizmo, elementai juose pastebimi.

Gausiai išlikę XVIII a. 9 deš.–XIX a. 4 deš. **kielikai** iš esmės panašūs – apskrita profiliuota pėda, kriaušiškas nodusas, varpelio pavidalo taurelė, paviršiai lygūs, be ornamentinio deko. Galima būtų spėti, kad

¹⁶ Visų pirma – Šefildo ir Birmingamo manufaktūrų (Coradeschi (1999), 107; Sheffield plate, *Britannica*, prieiga internetu: <https://www.britannica.com/art/Sheffield-plate>). LNDM esantys Birmingamo gamybos XIX a. rėmeliai publikuoti: *Krikščionybė Lietuvos mene*, d. 2 (2007), 162.

¹⁷ Galima akivaizdžiai įsitikinti, kad auksakaliai jau gerai nebevaldė meistro kvalifikacijai anksčiau privalomos kalstymo technikos (Bobrow (2000), 268).

¹⁸ *Ibid.*, 267. Prierašumas barokui išryškėjo ne vien Abiejų Tautų Respublikoje – viena ar kita forma jis pasireiškė visame katalikiškame pasaulyje.

1. Jonas Kristijonas Michaelis. Kielikas. 1809–1828 m. Vilniaus Šv. Mikalojaus bažnyčia, BPM BP-844. Dalios Vasiliūnienės nuotr.
2. Kielikas. XIX a. I p. Akmenynės bažnyčia, BPM BP-1429. Dalios Vasiliūnienės nuotr.
3. Kielikas. XIX a. 2–4 deš. Karvio bažnyčia, BPM BP-849. Dalios Vasiliūnienės nuotr.

tokį kuklumą lėmė klasicizmui būdingas polinkis į funkcionalumą, bet lygiai tokie pat, kasdien naudoti skirti indai buvo gaminami ir XVIII a. Tiesiog ir toliau buvo naudojama laiko patikrinta barokinė forma, o jos santūrus funkcionalumas veikiau susijęs su užsakovo galimybėmis, o ne skonio prioritetais. Klasicizmo laikotarpiu tokių kielikų variacijos nežymios, kaip antai Gardino meistro Jono Kristijono Michaelio (meistru min. 1809–1828 m.) ir vilniečio Kristupo Benjamino Vagnerio (meistru min. 1796–1843 m.) XIX a. I p. datuoti indai, kurių nodusai ne įprastinio kriaušės, o baliustros pavidalo (1 pav.).¹⁹

Esama kelių labiau nuo standarto nutolusių egzempliorių, bet tai vietiniai, individualaus dekoru dirbiniai, rodantys, kad nukrypimai buvo reti. Vilniaus arkivyskupijos Bažnytinio paveldo muziejuje saugomi du

¹⁹ Kielikas, J. K. Michaelis, Gardinas, 1809–1828 m. Vilniaus Šv. Mikalojaus bažnyčia, BPM-844; Kielikas, K. B. Vagneris, Vilnius, XIX a. I p. TIM I-8494 (*Vilniaus sakralinė auksakalystė* (2012), 119).

4. Kielikas. 1836 m. Pašvitinio bažnyčia (neiškikęs). Antano Lukšėno nuotr.

5. Kielikas. 1798 m. Vilniaus arkikatedra bazilika. BPM B-5041. Antano Lukšėno nuotr.

skirtingi, veikiausiai XIX a. I p. pagaminti kielikai be įrašų ir signatūrų. Pirmojo pėda iškalstyta būdinga lapelių eilute – kimatijo ornamento variacija (tarp lapelių nėra kyšančių smailių), o įvorė ir nodusas (retas atvejis) papuošti žemyn nukreiptais skirtingo piešinio lapeliais (2 pav.).²⁰ Antrasis indas dekoruotas visai kitaip – jo įvorės ir kojelės sandūroje įkomponuota juostelė su klasicizmo stiliuje populiariu ąžuolo šakelių ornamentu (3 pav.).²¹ Tokios gatavos juostelės su įvairiais štampuotais ornamentais Europos auksakalystėje plito nuo XIX a. 2 deš.²² Liturginėje auksakalystėje jos naudotos rečiau, bet buities dirbinius jomis puošė ir Lietuvos auksakaliai (ypač dažnai K. B. Vagneris).²³ Tarp standartinės formos, bet retesnio

²⁰ Kielikas, Vilnius (?), XIX a. I p. Akmenynės bažnyčia, BPM BP-1429. Panašiu principu išdėstytas lapelių dekoras yra 1798 m. datuotoje Žilinių monstrancijoje.

²¹ Kielikas, Vilnius, XIX a. 2–4 deš. Karvio bažnyčia, BPM BP-849. Ant jo pėdos fragmentiškai išlikęs dovanojimo įrašas: „[...] kielich [...] ny [...] X [...] ozeja [...] na [...]“.

²² Panašias ir identiškas juosteles su ąžuolo ornamentu XIX a. I p. naudojo ir Varšuvos auksakaliai (Bobrow (1991), kat. Nr. 117, 196).

²³ Bobrow (2000), Vitkauskienė (2000), 291–299.

dekoro taurių minėtinas Vilniuje arba Varšuvoje sukurtas, 1836 m. Pašvintinio bažnyčiai įgytas kielikas (4 pav.), kurio taurelė papildyta ažūrine kraitele – tarp kviečių, laurų ir palmių puokščių išdėstytais medalionais su Kristaus kančios ir Eucharistijos simboliais.²⁴ Panašiai sukomponuotas Mišių taurių dekoras, būdingas europietiškam klasicizmui, itin dažnas prancūziškuose šios paskirties induose.²⁵

Bendrame Lietuvos klasicistinių taurių kontekste išskirtinių kūrinių laikytina Vilniaus vyskupo Jono Nepomuko Kosakovskio ingreso taure, dovanota katedrai 1798 m. (5 pav.).²⁶ Autorystę nurodančių įkalų ant jos nėra. R. B. Vitkauskienė ją yra priskyrusi nežinomam Vilniaus auksakaliui, bet neatmestina, kad kielikas sukurtas kuriame nors kaimyniniame krašte, gal Varšuvoje ar Rygoje (Vilniaus vyskupiją gavęs valdyti J. N. Kosakovskis iki tol buvo Livonijos vyskupo koadjutorius). Kita vertus, tuo laikotarpiu Vilniuje dirbo daug iš kitų, daugiausia vokiškų, šalių atvykusių auksakalių, galėjusių sukurti kompozicijos požiūriu originalesnį indą. Jo elementų formos ir proporcijos labai skiriasi nuo kitų to laikotarpio kielikų Lietuvoje – stambi, aukšta, pakopomis sudalyta pėda, baliustros pavidalo kojėlė ir tiesi, nežymiai platinanti taurelė. Kielikas efektingai išpuoštas – dominuoja tolygus skiltelių ritmas pėdoje ir kraitelėje, jį papildė laurų pynės, perliukų ir aštriagalių lapelių eilutės. Tai europietiškam klasicizmui būdingas dekoro sprendimas.

Lietuvos bažnyčiose daugiau nepavyko aptikti bent hipotetiškai vietiniams meistrams priskirtinų gausiai dekoruotų klasicistinių taurių arba taurių su masyvia aukšta dirbinio proporcijas gerokai pailginančia kojele, kokios šiuo laikotarpiu buvo kuriamos Prancūzijoje, Flandrijoje, Austrijoje, Prūsijoje ir kitose Europos šalyse.²⁷ Neatmestina, kad kol kas jos

²⁴ *Krikščionybė Lietuvos mene* (2007), 155–156. Kielikas sudegė Tytuvėnų vienuolyno ekspozicijoje 2012 m.

²⁵ Marechal (1993), 210, kat. Nr. 211; *Le Trésor de Fourvière* (2012), 8; *Victoria & Albert Museum*, prieiga internetu: <https://collections.vam.ac.uk/item/O124362/chalice-and-paten-renaud-alexis/> ir kt.

²⁶ Kielikas, Vilnius (?), 1798 m. Vilniaus arkikatedra bazilika, BPM B-5041. Vitkauskienė (2000), 276; *Vilniaus katedros lobynas* (2002), 249, kat. Nr. 225.

²⁷ Marechal (1993), 222, kat. Nr. 228; 224, kat. Nr. 232; Kronbichler, Seipel (2003), 142, kat. Nr. 62, 63. Irmscher (2005), il. 631; tokių taurių pavyzdžiai plito ir graviūromis (pvz., Jeano Charles'io de la Fosse'ės graviūra „Vaza, taure“, Paryžius, 1780 m.). Kauno Šv. Pranciškaus Ksave-

6. Ampulės. Prieš 1800 m. Vilniaus arkikatedra bazilika, BPM BP-118/1–2. Kęstučio Stoškaus nuotr.

7. Jokūbas Gustavas Hanas. Ampulė. XVIII a. pab.–XIX a. pr. Vilniaus arkikatedra bazilika, BPM BP-560/1–2. Dalios Vasiliūnienės nuotr.

neidentifikuotos. Antai Lenkijos Bielsko Švč. Mergelės Marijos Gimimo ir šv. Mikalojaus bažnyčioje išsaugotas 1819 m. vietos klebono įgytas Gardino meistro Antano Poliutos (meistru pripažintas 1814 m.) kielikas gausiai, tiesa – eklektiškai, dekoruotas figūriniais medalionais, barokiniais ir klasicistiniais augaliniais motyvais, angelų galvutėmis ir gatavomis ornamentinėmis juostelėmis.²⁸ Vis dėlto panašu, kad XVIII a. paskutiniais ir XIX a. pirmais dešimtmečiais brangios išskirtinės formos taurės Lietuvos meistrams buvo užsakomos labai retai.

Klasicizmo epochoje Lietuvos auksakaliai gerokai pakeitė **ampulių** formą. 1790 m. Pranciškaus Jelenevičiaus sukurtos dvi ampulės pūtašonėmis, vertikalios ir horizontalios skaidytomis formomis dar labai

ro bažnyčioje yra panašių proporcijų Tulūzos meistro Raymond'o Vinsac 1774–1775 m. taurė, dekoruota eucharistiniais augalais ir medalionais. Paluobių bažnyčioje – 1846 m. Miunchene sukurtas kielikas (*Lietuvos sakralinė dailė* (2007), 146–149).

²⁸ *Katalog zabytków sztuki* (2019), 22, il. 1023.

8. Vaitiekus Jastžembskis. Ampulės. XVIII a. pab.–XIX a. pr. Vilniaus arkikatedra bazilika, BPM BP-120/1–2. Arūno Baltėno nuotr.

9. Vaitiekus Jastžembskis. Ašotėlis pirštams plauti. XVIII a. pab.–XIX a. pr. Vilniaus arkikatedra bazilika, BPM BP-81. Kęstučio Stoškaus nuotr.

artimos vokiškiems vėlyvojo baroko indams²⁹, o prieš 1800 m. nežinomo auksakalio padarytos ampulės iš Vilniaus arkikatedros jau įkūnija naujos epochos tendencijas: su baroku jas sieja nebent stipriau ištempti snapeliai ir laužytos ašelės (6 pav.).³⁰ Vilniuje dirbusio berlyniečio Jokūbo Gustavo Hano (meistru min. 1790–1835 m.) pagamintos ir signuotos ampulės – be abejonės, tipiškas klasicizmo pavyzdys: glotnus indų paviršius, ovaloidinis nekomplikuotas siluetas, mažutė pėda ir laiba ašelė

²⁹ Ampulės, P. Jelenavičius, Vilnius, 1790 m. LNM, inv. Nr. 5631, Laucevičius, Vitkauskienė (1996), 221; *Vilniaus sakralinė auksakalystė* (2012), 115, kat. Nr. 113.

³⁰ Ampulės, Vilnius, prieš 1800 m. Vilniaus arkikatedra bazilika, BPM BP-118/1–2, *Vilniaus katedros lobynas* (2002), 250, kat. Nr. 232; *Skarbiec katedry wileńskiej* (2008), 216–217, kat. Nr. 71; *Vilniaus sakralinė auksakalystė* (2012), 121, kat. Nr. 122.

(7 pav.).³¹ Į jas labai panašūs ir iš Varšuvos atvykusio Vilniaus auksakalio Vaitiekaus Jastžembskio (meistru min. 1793–1837 m.) ženklais pažymėti liturginiai indai (8 pav.).³² Šiame kontekste minėtinas ir dailių proporcijų, elegantiškas V. Jastžembskio sukurtas ąsotėlis pirštams plauti (9 pav.).³³

Aptartos klasicistinės ampulės savo pavidalais artimos Vilniuje gamintiems stalo serviravimo indams³⁴, kuriuos, kaip regisi, veikė santūria elegancija pasižymėjusių Anglijos ar Skandinavijos pavyzdžių įtaka, pasiekusi Vilnių tiesiogiai arba per kaimynines šalis³⁵. Galbūt ryškus ampulių silueto pokytis susijęs su tuo, kad jų funkcija artima buitėje naudotiems įvairios paskirties analogams, todėl auksakaliai, kūrę įvairius sidabrinčius indus, jų formas nesunkiai adaptavo liturginių indų gamyboje.

Lietuvos bažnyčiose išsaugotos XVIII a. pab. datuotos **komuninės**, panašiai kaip kielikai, paprastai pasižymėjo iš baroko dirbinių perimta kompozicija: indų paviršius lygus, be kalstyto deko, pėdos profiliuotos, nodusai – kriaušės ar baliustros pavidalo, dėžutės – rutulio formos, užbaigtos kryželiu arba puošnesne karūna.³⁶ Nežymia tokių pavyzdžių variacija galime laikyti vilniečio V. Jastžembskio įkalu signuotą Eišiškį

³¹ Ampulės, J. G. Hanas, Vilnius, XVIII a. pab.–XIX a. pr. Vilniaus arkikatedra bazilika, BPM BP-560/1-2; Laucevičius, Vitkauskienė (1996), 335. Panašių šio meistro ampulių esama daugiau (*Zigfrido Jankausko lituanistinių sidabro dirbinių rinkinys*, (2014), 59, kat. Nr. 40.2–3).

³² Ampulės, V. Jastžembskis, Vilnius, XVIII a. pab.–XIX a. pr. Vilniaus arkikatedra bazilika; BPM BP-120/1–2. Panašios V. Jastžembskio ampulės yra ir LNM (Laucevičius, Vitkauskienė (1996), 339).

³³ ąsotėlis, V. Jastžembskis, Vilnius, XVIII a. pab.–XIX a. pr. Vilniaus arkikatedra bazilika; BPM BP-81. *Vilniaus katedros lobynas* (2002), 250, kat. Nr. 230; *Skarbiec katedry wileńskieje* (2008), 216–217, kat. Nr. 72; *Vilniaus sakralinė auksakalystė* (2012), 121, kat. Nr. 123.

³⁴ B. K. Vagnerio, J. K. Michaelio ąsotėliai pienui iš Varšuvos nacionalinio muziejaus (Bobrow (2000), Vitkauskienė (2000), 292–293). Iš Švedijos atvykusio Vilniaus auksakalio Jono Andriaus Holmegriuno 1775 m. sukurtas ąsotis – vienas ankstyviausių klasicistinių indų Lietuvoje (Laucevičius, Vitkauskienė (1996), 216).

³⁵ Coradeschi (1999), 96–113.

³⁶ Tokios komuninės yra Šeštokų bažnyčioje (datuota 1789 m., buvo skirta Senosios Ašmenos pranciškonų bažnyčiai), Veisiejuose (signuota Jokūbo Dydricho Damo įkalu, XVIII a. pab.–XIX a. pr.) (*Lietuvos sakralinė dailė* (1998), 405–406, 478–480); Griškabūdžio bažnyčioje (datuota 1798 m.), Kudirkos Naumiestyje (datuota 1791 m.) (*Lietuvos sakralinė dailė* (2006), 241–242, 520–521) ir kt.

10. Vaitiekus Jastžembskis. Komuninė. XX a. pr. Eišiškių bažnyčia, BPM BP-216.
Sigitos Maslauskaitės nuotr.

11. Komuninė. 1833 m. Laukuvos bažnyčia. Aloyzo Petrašiūno nuotr. KPC

bažnyčios komuninę, kuri skiriasi tik taurės pavidalo komunikantų dėžute (10 pav.).³⁷ Vis dėlto tarp vėlyvesnių, XIX a. pirmais dešimtmečiais sukurtų šios paskirties indų galima aptikti ir originalesnių pavyzdžių, o kai kuriuose iš jų matomas gana ryškus formos ir dekoravimo principų pasikeitimas.

³⁷ Komuninė, V. Jastžembskis, Vilnius, XVIII a. pab.–XIX a. pr. Eišiškių bažnyčia, BPM BP-216 (*Vilniaus sakralinė auksakalystė* (2012), 120, kat. Nr. 121).

12. Komuninė. 1810 m. Vieکشnių bažnyčia.
Povilo Šverebo nuotr.

Nors vėlyvas, 1833 m. įrašų duotąs Laukuvoje esantis indas siluete nesiskiria nuo barokinių analogų – profiliuota pėda, kriaušiškas nodusas ir rutulio formos dėžutė su juvelyrinio stiklo akutėmis išpuošta karūna, jo pėda ir dangtelis papuošti Lietuvos klasicizmui būdingais dekoru elementais: dangtelio pakraštys apjuostas siauru laurų vainiko ornamentu, o pėda – perliukų eilute ir kalstytais akanto lapų motyvais (11 pav.).³⁸ Šios komuninės autorystė kelia klausimų – sprendžiant iš formaliųjų bruožų, tai yra Jonišchio ir Žvingių bažnyčios kieliką, Laukuvos ir Vieکشnių monstrancijas bei Vieکشnių relikvijorių inicialais „IM“ pažymėjęs auksakalys – relikvijoriaus ir Laukuvos komuninės pėdos akantų motyvai identiški.³⁹ Deja, komuninė detaliai neapžiūrėta, todėl nežinoma, ar ji signuota tokiais pat meistro ženklais. Jo personalijos klausimas aptariamas toliau, prie monstrancijų apžvalgos.

Gana ryškų formos ir dekoru po-
kytį įkūnija gerokai ankstyvesnė, ne-
signuota, bet veikiausiai Vilniuje dirbusio auksakalio sukurta Vieکشnių
bažnyčios komuninė (12 pav.).⁴⁰ Įrašas ant paties indo leidžia manyti,
kad jis buvo padovanotas 1810 m. Vieکشnių parapijos Leckavos filinei

³⁸ Komuninė, 1833 m. Laukuvos bažnyčia. Komuninės įrašo fragmentas: »[...] Lawkowskich R^u 1833.«

³⁹ *Lietuvos sakralinė dailė* (2011), 392–393; Gričiūtė-Šverebienė (2013), 357–361.

⁴⁰ Komuninė, Vilnius (?), 1810 m. Vieکشnių bažnyčia (Gričiūtė-Šverebienė (2013), 356–357). Už nuotrauką dėkoju Povilui Šverebui.

bažnyčiai.⁴¹ Komuninės pėda plokščia, kojelė aukšta, su klasicizmui būdingu vazos formos nodusu, dėžutė palyginti didelė, taurės pavidalo, stačiais kraštais. Analogiškos formos kojelės – kartais lygios, kartais papuoštos lauro lapų, akanto ir kimatijo ornamentais – būdingos Lenkijoje, taip pat ir Lietuvoje sukurtiems klasicistiams indams.⁴² Vieکشنیų komuninės pėda ir taurės dangtelis iškalstyti išilgai besidriekiančių eucharistinių augalų juostomis su tam laikui būdingais perkryžiuotais kaspinais, o taurės kraitelė gana originaliai suformuota iš laisvai besiraitančių vynuogių šakelių ir kviečių stiebų. Visose indo dalyse vynuogienojai ir javai ne supinti tarpusavyje, o išdėstyti atskirai priešingose indo pusėse – kaip būdinga kai kurių XIX a. 2 deš. sukurtų monstrancijų vainikams.⁴³ Atkreiptinas dėmesys, kad ant komuninės pavaizduotos javų varpos yra specifinio, kituose induose neaptinkamo piešinio.

Vieną originaliausių klasicistinių komuninių 1801 m. Vabalninko bažnyčiai įgijo jos klebonas, Livonijos katedros kanauninkas Antanas Smalinavičius.⁴⁴ Kūrinio autorius nežinomas, tačiau įrašas ant indo pėdos liudija, kad komuninė padaryta Vilniuje: „Puszka do Kosciola Wobolnickego sporządzona w Wilnie R: 1801-przez-X:A:S:P:K:W:K:I:P:W:“⁴⁵ Indas masyvus, sudarytas iš kvadratinio plano pėdos, apačioje plačios, viršun konusu siaurėjančios kojelės ir ovaloido formos dėžutės su dangteliu (13 pav.). Pėda apačioje papuošta raižytu meandro ornamentu – vienintelis žinomas atvejis Lietuvos liturginiuose induose. Dėžutės taurės

⁴¹ Komuninės įrašas: „A:M:W:S: ANTONI: ZEMBLEMWSKI: X: IERZI: LODOWICZ: FUNDATOROWIE · ANNO: 1810“ Tuo laiku (iki 1820 m.) Leckavos filinė bažnyčia administravo kun. Jurgis Lodovičius, 1804 m. šiai bažnyčiai užsakęs ir varpą (Misius (2013), Švėrebas (2013), 289, 380, 383–395).

⁴² Tokios kojelės paprastai buvo montuojamos monstrancijose: Lekščių bažnyčios, Šiaulių vyskupijos Joniškio bažnyčios indai (*Lietuvos sakralinė dailė* (2006), 567–569; *Lietuvos sakralinė dailė* (2011), 410–412) ir kt. Bet panašiu principu sukomponuotą kojelę turi ir Kauno (Vilijampolės) Šv. Juozapo bažnyčioje esanti, kaip spėjama, Varšuvoje sukurta komuninė.

⁴³ Vilniaus arkikatedros bazilikos, Jiezno, Kėdainių bažnyčios monstrancijos (*Vilniaus katedros lobynas* (2002), 250, kat. Nr. 233; *Kaišiadorių vyskupija ir jos sakralinis paveldas* (2006), 288; *Krikščionybė Lietuvos mene* (2007), 154).

⁴⁴ Komuninė, Vilnius, 1801 m. Vabalninko bažnyčia, BPM PV-121/1-2.

⁴⁵ Komuninės įrašė esanti abreviatūra skaitoma: „Xiędza Antoniego Smalinowicza Podkustorzezo Katedry Wilenskiej Kanonika Inflanskiego Proboszcza Wobolnickiego.“

13. Komuninė. 1801 m. Vabalninko bažnyčia, BPM PV-121/1-2. Dalios Vasiliūnienės nuotr.

14. Komuninė. 1828 m. Meškuičių bažnyčia. Vytauto Balčyčio nuotr.

kraštas apjuostas tankiai atsikartojančio ritmo lapelių ornamentu, o apačia ir dangtelio viršus – lancetiškių lapų skrotelėmis. Nepaisant kompozicijos originalumo ir pretenzingų aliuzijų į graikų antikinę kultūrą, indas padarytas labai grubiai ir primityviai. Unikališkos formos dirbinyje veikiau- siai buvo vienetinis užsakymas – analogiškų pavyzdžių daugiau neaptikta.

Retos formos ir struktūros komuninė išsaugota ir Meškuičių bažnyčioje (14 pav.).⁴⁶ Šiuo atveju liturginiams indams įprasti simboliniai

⁴⁶ Komuninė, Vilnius, 1828 m. Meškuičių bažnyčia (*Lietuvos sakralinė dailė* (2022), 227–230).

motyvai traktuoti tikrai netradiciškai: lygi, tik klasicistiniu kimatijo ornamentu papuošta komuninės pėda sujungta su masyvia viršun plátėjančia taure, kurios apačioje imituojamas virvėmis sujuostas kviečių pėdas. Indo viršuje tarsi į praskleistas eucharistinių kviečių varpas „įstatytas“ pasaulį simbolizuojantis rutulys – komunikantų dėžutė, o jos dangtelį vainikuoja visos kompozicijos akcentas – ant antspauduotos knygos gulintis Dievo Avinėlis. Išradingai ir gana subtiliai simbolinį turinį perteikiančios kompozicijos indas technologiniu požiūriu turi trūkumų, jo dekoras netolygus: pėdos pakraščiu iškalstytas kimatijas nedera prie taurės viršuje panaudotos gatavos ornamentinės juostelės, ant dangtelio po Dievo Avinėliu iškalstyti vynuogienojai gana realistiški, bet avinėlio figūros plastika – gruboka. Pagal europietiškus klasicizmo pavyzdžius stilizuotas javų pėdo motyvas taip pat perteiktas primityviai.⁴⁷ Ant Meškuičių komuninės pėdos išliko buvusio įrašo fragmentas – tegalima įskaityti datą: „1828“. Tų metų Šiaulių parapijos Meškuičių filinės bažnyčios vizitacijos akte rašoma, kad 1828 m. bažnyčios administratoriaus Juozapo Skukavičiaus rūpesčiu iš seno kieliko medžiagos (pridėjus dar svarą sidabro) padaryta komuninė.⁴⁸ Tai liudija, kad indas buvo ne kur nors nupirktas, o pagal užsakymą padarytas Lietuvoje dirbusio auksakalio. Įdomu, kad panašus, tik amato prasme aukštesnio lygio dirbiny išliko Lenkijoje – iš Graco kilusio Varšuvos meistro Tobiaszo Hoffstaedterio dirbtuvėje maždaug 1789 m. Kšyżanovicės bažnyčiai (Aukštutinė Silezija) pagal specialų užsakymą sukurta panašios kompozicijos komuninė.⁴⁹ Kokiu būdu šis, o gal jų abiejų pirmavaizdis pasiekė Lietuvos, veikiausiai Vilniaus, auksakalį, kol kas galime tik spėlioti.

Tyrimo pradžioje galiojusi asmeninė nuostata, kad klasicizmo laikotarpio **monstrancijos** Lietuvoje gana retos, jau dabartiniame etape pasirodė neteisinga: surinkta apie pusę šimto tokių monstrancijų (ar jų da-

⁴⁷ Surištų javų pėdo forma žinoma klasicizmo induose – Peterburgo meistro Ivaro Bucho taurė (Постникова-Лосева (1983), 98).

⁴⁸ Meškuičių bažnyčios vizitacijos aktas, 1928 m., Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. 669, ap. 2, b. 235, l. 166v.

⁴⁹ Mączynski (2020), 204, il. 7–9.

lių) pavyzdžių. Visais laikais tai buvo puošniausias eucharistinis indas, ne išimtis ir aptariamojo laikotarpio dirbiniai. Apžvelgus Lietuvoje išlikusių klasicistinių monstrancijų visumą, galima teigti, kad XVIII a. paskutiniaisiais ir XIX a. pirmais dešimtmečiais Lietuvoje, kaip ir visoje Europoje, toliau buvo varijuojamas Baroko laikotarpiu suformuotas monstrancijos tipas, kurio kompozicijoje vyrauja stambi spinduliuojanti glorijs. Tik Lietuvos dirbiniuose struktūra ir proporcijos išliko artimesnės barokinei tradicijai – nepavyko aptikti vietos meistriui priskirtino pavyzdžio su gėromis išdida, paaugštinta ir išpušta, pjedestalą primenančia apatine dalimi, kokios klasicizmo laikotarpiu paplito Italijoje, Prancūzijoje ir kitose šalyse.⁵⁰ Puikiai sukomponuotas 1767 m. data pažymėtas Lentvario bažnyčios egzempliorius laikytinas importu.⁵¹ Lietuvoje (kaip ir Varšuvoje) kurtoms monstrancijoms didesnę poveikį turėjo XVIII a. pab.–XIX a. pr. Augsburgio, Austrijos ir kitų vokiškų kraštų analogai – jų komponavimo principai išliko konservatyvesni ir yra artimesni mūsų bažnyčiose esančioms monstrancijoms.⁵² Nors iš europinių pavyzdžių Lietuvoje buvo perimti kai kurie naujai atsiradę ornamentiniai ir simboliniai deko-ro elementai (kaspalais perjuosti laurų vainikai, girliandos, Apokalipsės Avinėlis), puošybos priemonių ir simbolikos arsenalas buvo kuklesnis, o figūriniai elementai redukuoti iki minimumo (Švč. Trejybės asmenys). Vis dėlto naujojo stiliaus įsitvirtinimas Lietuvos bažnyčių auksakalystėje ankstyviausiomis datomis užfiksuotas kaip tik monstrancijose.

Simptominis klasicizmo stiliaus įsigalėjimo liudijimas – Šventėžio parapijoje atsidūrusi Prienų bažnyčios monstrancija, 1788 m. įgyta po bažnyčios apiplėšimo.⁵³ Monstrancijos pėda tolygiai suskaidyta

⁵⁰ Gana vėlyvas, bet bendras tendencijas atspindintis prancūziškų importinių monstrancijų pavyzdys galėtų būti XIX a. vid. sukurta Placide'o Poussielgue-Rusand'o monstrancija iš Vilniaus arkikatedros bazilikos (*Jėga ir grožis jo šventovėje...* (2013), 216–217).

⁵¹ Lentvario bažnyčios monstrancija, BPM BP-251. Ant jos pėdos tušu užrašytas trumpinys „C. SS. T. B. 1767“.

⁵² Seling (1980), B. II, il. 660, 661; Kronbichler, Seipel (2003), kat. Nr. 58, 64, p. 137–138, 139, 143, 145; Irmscher (2005), il. 639.

⁵³ Monstrancija, Vilnius, 1788 m. Šventėžio bažnyčia. Ant jos pėdos yra įrašas: „MONSTRANCIA TA Z UBOSTWA JEST SPRAWIONA ROKU 1788 20 FEBRUAR PO OKRADZENIO CAŁEGO BOGATSWA SPRZĘTÓW KOŚCIOŁA PRENSKIEGO, DNIA 11 [...] 1787“.

15. Monstrancija. 1788 m. Šventęžio bažnyčia. Vytauro Bačkio nuotr.

kaneliūromis, dekoruota stambiu kimatijo ornamentu ir perliukais (15 pav.). Spindulinė gloriја nedidelė, rezervakulį supa perliukų juostomis apvedžiotas rėmelis ir vynuogienojų bei kviečių vainikas. Po rezervakuliu pritvirtintas Dievo Avinėlis, viršuje – antikinio kiliko pavidalo

GDY ŻADNEY POMOCY NIZKONT SCIGANA ZŁOČYNCOW, KOSCIOŁ NIE MIAL“ (*Lietuvos sakralinė dailė* (1998), 444–446).

16. Monstrancija. XVIII a. pab.–XIX a. pr. Nemenčinės bažnyčia. BPM BP-215. Sigitos Maslauskaitės nuotr.

17. Monstrancija. XVIII a. pab.–XIX a. pr. Meškuičių bažnyčia.
Vytauto Balčyčio nuotr.

vaza. Indo kompozicija saikinga ir griežta, tik nodusas papuoštas rokoko stilistikos gėlėmis – lietas pagal ankstesnę formą. Lietuvoje išliko daugiau kompozicija ir detalėmis panašių, XVIII a. pab.–XIX a. pr. datuojamų monstrancijų: Antašavos, Pavilnio (Vilnius), Nemenčinės, Druskininkų

(Ratnyčios), Kazokiškių (apie 1790 m.), Meškuičių bažnyčiose (16, 17 pav.); šiai grupei galima priskirti ir Kuršėnų monstrancijos viršūnę.⁵⁴ Minėtoms monstrancijoms būdingos tos pačios proporcijos, vienodai stilizuotais ir panašiai sukomponuotais eucharistiniais augalais papuoštos gloriijos, masyvūs rezervakulio rėmeliai, vienoda konservatyvi nodusų forma, kaneliūras primenančiomis vertikaliomis juostomis dekoruotos viršutinės pėdų dalys. Nemenčinės monstrancija yra lygiai tokia pat kaip Šventežerio, skiriasi tik gloriijos simboliniai motyvai ir rezervakulio rėmelis⁵⁵, o Kazokiškių indo eucharistinių augalų vainikas paspalvintas žaliu laku⁵⁶. Druskininkų (Ratnyčios), Pavilnio⁵⁷, Meškuičių bažnyčių monstrancijų kiek kitaip sukomponuoti glorijų vainikai, rezervakulio rėmeliai dekoruoti lapeliais arba pynute, o Meškuičių atveju vynuogienojai taip pat nuspalvinti žaliai. Meškuičių monstrancija iš jų visų išsiskiria pėdos dekoru: apatinė pakopa iškaltstyta ne kimatijo ornamentu, o kviečiais ir vynuogėmis. Linkstama manyti, kad visų šių monstrancijų tarpusavio panašumą lėmė bendra (kaip manoma – vilnietiška) autorystė.

Panašiu principu sukomponuota, bet išlakesnė, kitokią gloriją ir puošnesnę, lancetiškais lapais dabintą pėdą turi Eišiškių bažnyčios monstrancija.⁵⁸ Klasicistine elegancija dvelkia saikingai dekoruotas, 1798 m. data pažymėtas Žilinių bažnyčios indas (18 pav.).⁵⁹

Daugiau nuo barokinės tradicijos atitolusi griežtų geometrinių formų, tiesia kojele išsiskirianti, smulkučiais ornamentas dekoruota 1806 m.

⁵⁴ *Vilniaus sakralinė auksakalystė* (2012), 118, 119, kat. Nr. 116, 118; *Elektrėnų dekanato sakralinis paveldas* (2008), 100; *Lietuvos sakralinė dailė* (2020), 262–265; *Lietuvos sakralinė dailė* (2022), 234–235.

⁵⁵ Monstrancija, Vilnius, XVIII a. pab.–XIX a. pr. Nemenčinės bažnyčia, BPM BP-215.

⁵⁶ Žaliai paspalvinti vynuogių lapai yra ir kitokios kompozicijos klasicistinėse monstrancijose: Jiezno (1815 m.), Dotnuvos (taisyta 1821 m.) bažnyčiose (*Kaišiadorių vyskupija ir jos sakralinis paveldas* (2006), 282).

⁵⁷ Monstrancijos, Vilnius, XVIII a. pab.–XIX a. pr. Druskininkų (Ratnyčios) ir Pavilnio (BPM BP-213) bažnyčios.

⁵⁸ Monstrancija, Vilnius, XVIII a. pab.–XIX a. pr. Eišiškių bažnyčia, BPM BP-214; *Vilniaus sakralinė auksakalystė* (2012), 118, kat. Nr. 117.

⁵⁹ Monstrancija, Vilnius, 1798 m. Žilinių bažnyčia (*Kaišiadorių vyskupija ir jos sakralinis paveldas* (2006), 206). Monstrancijos įrašas: „Cura A. R. D. Matt: S: Helena Łopinska Pawel Reizys R^a 1798 [...]“

18. Monstrancija. 1798 m. Žilinių bažnyčia. Aloyzo Petrašiūno nuotr.

19. Monstrancija. 1815 m. Jiezno bažnyčia. Aloyzo Petrašiūno nuotr.

sukurta Vilūnų (gauta iš Kalvių) bažnyčios monstrancija.⁶⁰ Kitoks, bet apatinės dalies siluetu jai artimas Jiezno bažnyčios klebono 1815 m. užsakytas kūrinys (19 pav.), kurio glorijs vis dėlto suformuota panašiai kaip anksčiau aptartų Pavilnio ar Meškuičių bažnyčių analogų. Bet augalinis jos vainikas įdomus laisvesne plastika, čia augalų stiebai lankstesni, lapeliai padažyti žaliu laku. Vynuogės vainike sukomponuotos dešinėje, kviečiai – kairėje pusėje. Tarp kviečių įterptas liturginiuose induose unikalūs,

⁶⁰ *Kaišiadorių vyskupija ir jos sakralinis paveldas* (2006), 158.

20. Monstrancija. 1816 m. Vilniaus arkikatedra bazilika. BPM BP-833. Antano Lukšeno nuotr.

klasicizmo dekore kartais pasitaikantis motyvas – pjautuvas.⁶¹ Tokia pati glorijs su tapačiai sukomponuotais eucharistiniais augalais ir išskirtiniu pjautuvo motyvu matoma 1816 m. datuotoje Vilniaus arkikatedros monstrancijoje (20 pav.).⁶² Tokia pati ir šio kūrinio kojėlė, tik papuošta monstrancijoms neįprasta šv. Juozapo figūrėle, kuri leidžia spėti, kad indas anksčiau priklausė Vilniaus basųjų karmeličių Šv. Juozapo bažnyčiai.⁶³ Panašumo taip pat turi abiejų indų karūnos ir simboliniai motyvai, o tai liudija to paties nenustatyto Vilniaus meistro autorystę.

Kaip jau minėta, sakralinės auksakalystės dirbiniai Lietuvoje retai buvo signuojami, todėl tie reti atvejai labai vertingi. Šimkaičių bažnyčioje išlikusi V. Jastžembskio vardiniu ženklų pažymėta monstrancija.⁶⁴ Jos kompozicija artima kitiems Vilniaus meistrų šios paskirties dirbiniams, bet proporcijos kresnesnės, o dekoras gausnis: pėdoje yra vešlus kaspinu sujungtas laurų vainikas, eucharistiniai augalai, ant kojėlės – Veraikonas, glorijs – rezervakulį juosiantis debesų vainikas, visur prisagstyta spalvoto stiklo akučių. Bendras kūrinio pavidalas išduoda Varšuvos ir vokiškų kraštų (Miuncheno, Kelno) įtaką.

XVIII a. pab.–XIX a. pr. Vilniuje dirbusio J. G. Hano įkalu signuota Vyžuonų monstrancija atkreipia dėmesį puošnumu ir elegancija (21 pav.).⁶⁵ Dvispalvis tauriųjų metalų derinys, profiliuota augaliniais motyvais dabinta pėda, vazos formos kojėlė, ažūriški, išradingai sukomponuoti viršūnės dekorų elementai (kviečių varpos, vynuogės, laurų vainikas aplinkui rezervakulį) suteikia visam dirbiniui lengvumo ir grakštumo. Įsidėmėtina dirbinio detalė – antropomorfinių bruožų turinčio

⁶¹ Monstrancija, Vilnius, 1815 m. Jiezno bažnyčia (*Ibid.*, 289). Pėdoje išgraviruotas įrašas: „Kosztem Xiędza Adama Towiań Rymowicza Kano: Kat: Miń: I Koll: Kurlandzkiey Dep: Sąd: Grań: Pttu Kowń: Proboszcza Jezų: Sprawiona RQ 1815. Mća: 7bra 28" ir herbas – *Pobóg* (Jiezno monstrancija. Kilnojamosios kultūros vertybės duomenys, užpildė Gintautas Žalėnas, 2001 m. KPC).

⁶² Monstrancija, Vilnius, 1816 m. Vilniaus arkikatedra bazilika, BPM BP-853. *Vilniaus katedros lobynas* (2002), 250, kat. Nr. 233.

⁶³ Vilniaus basųjų karmeličių Šv. Juozapo vienuolynas uždarytas 1865 m., bažnyčia nugriauta 1877 m.

⁶⁴ Monstrancija, V. Jastžembskis, Vilnius, XVIII a. pab.–XIX a. pr. Šimkaičių bažnyčia. Už informaciją dėkoju Gabijai Surdokaitei-Vitienai.

⁶⁵ Vyžuonų monstrancija. Kilnojamosios kultūros vertybės duomenys, užpildė Alantė Valtaitė-Gagač, 2017 m. KPC.

21. Jokūbas Gustavas Hanas. Monstrancija. XVIII a. pab.–XIX a. pr. Vyžuonų bažnyčia. Aloyzo Petrašūno nuotr.

pusmėnulio formos lunula. Vyžuonų monstrancija visu kuo gretintina su nesignuota, bet, neabejotina, taip pat J. G. Hanui priskirtina Šiluvos monstrancija: jos abi turi tos pačios formos, tik apatinėje dalyje kitais augalais papuoštas pėdas, vienodas kojeles, labai panašias glurias ir netgi vienodas veiduko siluetą turinčias lunulas. Šiluvos monstrancija papildomai išpuošta votyviniais XVIII–XIX a. juvelyriniais dirbiniais.⁶⁶ Abiejų G. J. Hano monstrancijų kompozicijos turi daug bendro su Varšuvos auksakalių sukurtais analogais.⁶⁷

Pabaigoje norėtusi aptarti dvi panašias Laukuvos ir Vieکشنیų bažnyčių monstrancijas (22, 23 pav.).⁶⁸ Abu indai įsidėmėtino stiliaus, puošnūs, jų dekoru motyvų arsenalas išmoningas, bet visuma eklektiška ir kokybiniu požiūriu netolygi. Pėdų formos artimos, ovalios, abi iškalstytos žemu vynuogių lapų ir javų varpų reljefu. Vieکشنیškė papildyta perliukų juostomis, Laukuvos – laurų motyvais ir reljefiniais evangelistų atvaizdais. Kojelės identiškos, turinčios ir baroko, ir klasicizmo bruožų. Spindulinės glurias panašios, su barokiniais Švč. Trejybės ir klasicistiniais Dievo Avinėlio atvaizdais. Viena jų papuošta primityviai traktuotais vynuogienojais, kita – kviečių varpomis. Laukuvos monstrancija įgyta 1830 m. iš parapijos paaukotų lėšų⁶⁹, ji apibūdinta 1831 m. vizitacijos akte: „monstrancija sidabrinė, nauja, perdaryta, su dvigubais spinduliais visa paaukuota.“⁷⁰ Vieکشنیų monstrancijos pėdoje įrėžta 1827 m. data, ji nupirktą klebono

⁶⁶ Monstrancija, J. G. Hanas, Vilnius, XVIII a. pab.–XIX a. pr.; žr. *Krikščionybė Lietuvos mene* (2007), 151–153. Teksto autorius Gintautas Žalėnas Šiluvos monstrancijos autoriaus nenustatė (per klaidą knygoje nėra ir jos nuotraukos), tik atkreipė dėmesį į kai kuriuos šio dirbinio panašumus į Šalčininkėlių ir Kėdainių bažnyčių monstrancijas.

⁶⁷ Dombruvkos Koscelnos bažnyčios Varšuvos meistro Jano Bandau monstrancija, Žirmūnų (dab. Baltarusijoje) bažnyčios nesignuota monstrancija (*Katalog zabytków sztuki*, (1986), il. 288; *Materiały do Dziejów sztuki sakralnej* (2005), 295, il. 724).

⁶⁸ Monstrancija, Lietuva, 1830 m. Laukuvos bažnyčia; Monstrancija, Lietuva, 1827 m. Vieکشنیų bažnyčia. Už informaciją apie Laukuvos indus dėkoju Gabijai Surdokaitei-Vitienei ir Svetlanai Poligienei.

⁶⁹ Monstrancijos įrašas: „1830. Święta Jalmuzna uczyniona p. Parafianow Lawkowskich.“ Bažnyčioje yra ir tais pat metais datuotas nesignuotas kielikas su to paties meistro išgraviruotu panašaus turinio įrašu. Tas pats graveris 1833 m. atliko jau aptartos Laukuvos komuninės įrašą.

⁷⁰ Laukuvos bažnyčios vizitacijos aktas, 1831 m. LVIA, f. 669, ap. 2, b. 246, l. 303v.

22. Monstrancija. 1830 m. Laukuvos bažnyčia. Aloyzo Petrašiūno nuotr. KPC

23. Monstrancija. 1827 m. Vickšnių bažnyčia. Povilo Šverebo nuotr.

Kasparo Bytauto (1805–1833) laikais⁷¹: „iš ankstesnės senovinės sulūžusios [...] septintos prabos, prisidėjus dievobaimingiems parapijiečiams, į naujesnį ir patogesnį modelį perdaryta, daili, paaukuota.“⁷² Ir Laukuvos, ir Viekšnių monstrancijos pažymėtos 12 prabos ženklų ir auksakalio inicialais „IM“. Tokiais pat inicialais yra signuotas Viekšnių Šv. Kryžiaus relikvijorius, Joniškio ir Žvingių bažnyčios kielikai (neaišku, ar turi signatūras Laukuvos komununė).⁷³ Nepaisant signatūrų, šių kūrinių autorystės klausimas problemiškas. Viekšnių indus tyrinėjusi Liepa Gričiūtė-Švėrebiene juos priskyrė Gardine dirbusiam meistrui J. K. Michaeliui. Ji rėmėsi lenkų menotyrininkais, kurie šią autorystę suteikė tokiais pat „IM“ inicialais signuotiesiems labai panašiems kūriniams – monstrancijai ir Šv. Kryžiaus relikvijoriui iš Iščelnos bažnyčios (dab. Baltarusija).⁷⁴ Gali būti, kad atribucija teisinga, nes iš žinomų to laikotarpio auksakalių inicialus „IM“ atitiko tik J. K. Michaelis⁷⁵, bet tam tikrų abejonių kelia tai, kad šis auksakalys turėjo visai kitokį ir kitos stilistikos įtaką „MICHA/ELIS“ (žinomi juo signuoti stalo įrankiai ir straipsnio pradžioje minėtas Vilniaus Šv. Mikalojaus bažnyčios kielikas), o žinios apie jį Gardine apima šiek tiek ankstyvesnius – 1803–1828 metus.⁷⁶

Apibendrinant klasicistinių indų apžvalgą galima teigti, kad klasicizmo stilius į bažnytinę aplinką ir liturginėms apeigoms skirtus gaminius skverbėsi netolygiai. Didelė dalis XVIII a. 9 deš.–XIX a. 4 deš. Lietuvos sakralinės auksakalystės paveldo – tai ankstesnių tradicijų sekiniai, amato ir estetikos požiūriu kuklūs, tarpusavyje panašūs, tik šiek tiek nutolstantys nuo vyraujančių standartų. Tačiau pasitaiko ir išimčių – įvairaus meninio lygio, bet originalių, galbūt pagal vienetinius užsakymus atlik-

⁷¹ Misiūs (2013), 311.

⁷² Viekšnių bažnyčios vizitacijos aktas, 1831 m. LVIA, f. 669, ap. 2, b. 246, l. 171v. Ten pat rašoma, kad senoji, 7 prabos, svėrė 4 svarus ir 6 lotus, o naujoji – 7 svarus ir 6 lotus. Gričiūtė-Švėrebiene (2013), 352, 357–358.

⁷³ *Lietuvos sakralinė dailė* (2011), 392–393; Gričiūtė-Švėrebiene (2013), 357–361.

⁷⁴ *Materiały do Dziejów sztuki sakralnej* (2010), 48, il. 58, 69, 70.

⁷⁵ Jei atmestume Joną Maršalkevičių, kuris 1813–1820 m. mokėsi pas K. B. Vagnerį, bet buvo išmestas apkaltinus vagyste. Jam uždrausta dirbti Vilniuje ir daugiau apie jį žinių nėra (Laucevičius, Vitkauskienė (1996), 358).

⁷⁶ Bobrow (1991), kat. Nr. 111, 113; Laucevičius, Vitkauskienė (1996), 361–362.

tų indų, atliepiančių Apšvietos epochos idėjas ir klasicizmo estetiką. Ir nors klasicistinės auksakalystės visuma kol kas ištirta nepakankamai, vis pilnėjantis visumos vaizdas jau leidžia identifikuoti kai kurių indų sąsajas ir bendraautorystę. Tiesa, susieti juos su konkrečiais meistrais neretai pritrūksta duomenų. Nors klasicizmo stiliaus atėjimas į Lietuvos auksakalystę sutapo su kritiniu valstybės laikotarpiu ir didelėmis visuomenės permainomis, jo įsigalėjimas buvo savalaikis iš Europos atkeliavusių įtakų rezultatas – tai rodo gana ankstyvos datos ant šio stiliaus dirbinių.

Šaltiniai

- Jiezo monstrancija. Kilnojamosios kultūros vertybės duomenys, užpildė Gintautas Žalėnas, 2001 m., KPC.
- Jiezo, Laukuvos, Vyžuonų, Žilinių bažnyčių objektų nuotraukos, 2001–2014 m., KPC, fototeka.
- Laukuvos, Viekšnių bažnyčių vizitacijų aktai, 1831 m., LVIA, f. 669, ap. 2, b. 246.
- Meškuičių bažnyčios vizitacijos aktas, 1928 m., LVIA, f. 669, ap. 2, b. 235.
- Vyžuonų monstrancija. Kilnojamosios kultūros vertybės duomenys, užpildė Alantė Valtaitė-Gagač, 2017 m., KPC.

Literatūra

- Bairauskaitė Tamara, Visuomenė: uždara ir laisvėjanti, *Lietuvos istorija*, t. VIII, d. I: *Devynioliktas amžius: Visuomenė ir valdžia*, Vilnius: Baltos lankos, 2011, p. 307–468.
- Bobrow Ryszard, *Srebra warszawskie. XVIII i 1. połowy XIX wieku*, Warszawa: Muzeum Narodowe w Warszawie, 1991.
- Bobrow Ryszard, Vilniaus klasicistinė auksakalystė, *Vilniaus klasicizmas*, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2000, p. 267–270, 275–299.
- Britannica*, prieiga internetu: <https://www.britannica.com/>.
- Coradeschi Sergio, *Srebra*, Warszawa: Arkady, 1999.
- Elektrėnų dekanato sakralinis paveldas*, sud. Juozas Bardauskas, Svetlana Poligienė, Vilnius: Savastis, 2008.
- Griciūtė-Švėrbienė Liepa, Viekšnių bažnyčios liturginių indų rinkinys, *Viekšniai: istorija ir kultūra*, sud. Povilas Švėrėbas, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2013, p. 349–363.

- Irmischer Günter, *Das Kölner Goldschmiedehandwerk 1550–1800*, Köln: Schnell/Steiner, 2005.
- Jėga ir grožis Jo šventovėje... Vilniaus arkivyskupijos sakralinės vertybės Bažnytinio paveldo muziejuje*, sud. Dalia Vasiliūnienė, Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2013.
- Kaišiadorių vyskupija ir jos sakralinis paveldas*, sud. Svetlana Poligienė, Vilnius: Savastis, 2006.
- Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. IX: *Województwo łomżyńskie*, zes. 2: *Ciechanowiec, Zambrów, Wysokie Mazowieckie i okolice*, opr. Maria Kałamajska-Saeed, Warszawa: Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, 1986.
- Katalog zabytków sztuki w Polsce*, seria nowa, t. XII: *Województwo Podlaskie (Białostockie)*, zes. 4: *Powiat Bielski*, opr. Zbigniew Michalczyk, Dorota Piramidowicz, Katarzyna Uchowicz, Marcin Zgliniński, Warszawa: Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, 2019.
- Krikščionybė Lietuvos mene. Lietuvos tūkstantmečio programos ir Jubiliejinių 2000 metų parodos katalogas*, t. IV: *Auksakalystė*, kn. 1, 2, sud. Jolita Liškevičienė, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2006–2007.
- Kronbichler Johann, Seipel Wilfried, *Glanz des Ewigen. Der Wiener Goldschmied Joseph Moser 1715–1801*, Kunsthistorisches Museum Wien, 2003.
- Kulakauskas, Antanas, Dailės katedrų įkūrimo Vilniaus universitete istorinės aplinkybės, *Acta Academiae Artium Vilnensis*, d. 11: *Pranciškus Smuglevičius ir jo epocha*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1997, p. 5–8.
- Laucevičius Edmundas, Vitkauskienė Birutė Rūta, *Lietuvos auksakalystė. XV–XIX amžius*, Vilnius: Baltos lankos, 1996.
- Le Trésor de Fourvière*, prép. Bernard Berthod, Gaël Favier, Musée de Fourvière, 2012.
- Lietuvos sakralinė dailė*, t. I: *Vilkaviškio vyskupija*, kn. 2: *Vilkaviškio dekanatas*, sud. Teresė Jurkuvienė, Vilnius: Gervėlė, 1997; kn. 3: *Lazdijų dekanatas*, sud. Skirmantė Smilingytė-Žeimienė, Vilnius: Gervėlė, 1998; kn. 6: *Šakių dekanatas*, d. 1, 2, sud. Regimanta Stankevičienė, Gabija Surdokaitė, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2006, 2007; t. II: *Šiaulių vyskupija*, d. 1: *Joniškio dekanatas*, kn. 1, sud. Skirmantė Smilingytė-Žeimienė, Dalia Vasiliūnienė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2011; d. 2: *Šiaulių dekanatas*, kn. 2, sud. Regimanta Stankevičienė, Dalia Vasiliūnienė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2020; kn. 3, sud. Skirmantė Smilingytė-Žeimienė, Dalia Vasiliūnienė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2022.
- Mačzynski, Ryszard, *Blaski złotniczego kunsztu*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2020.

- Marechal Dominique, *Meesterwerken van de Brugse Edelsmeedkunst. Catalogus*, Brugge Memlingmuseum & Brangwynmuseum, 1993.
- Materiały do Dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej*, cz. III: *Kościół i klasztor rzymskokatolickie dawnego województwa wileńskiego*, t. 1, red. Maria Kałamajska-Saeed, Kraków, 2005; t. 3, red. Maria Kałamajska-Saeed, Kraków, 2010.
- Misius Kazys, Viekšnių bažnyčia ir parapija nuo XIX a. vid. iki šių dienų, *Viekšniai: istorija ir kultūra*, sud. Povilas Švėrebas, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2013, p. 251–346.
- Seling, Helmut, *Die Kunst der Augsburger Goldschmiede 1529–1868. Meister. Marken. Werke*, München: Verlag C. H. Beck, 1980.
- Skarbiec katedry wileńskiej*, red. Dariusz Nowacki, Anna Saratowicz-Dudyńska, Zamek Królewski w Warszawie, 2008.
- Sliesoriūnas Feliksas, Švietimo epochos kultūros poslinkiai, *Lietuvos architektūros istorija*, t. II: *Nuo XVII a. pradžios iki XIX a. vidurio*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994, p. 196–201.
- Sheffield plate, *Britannica*, prieiga internetu: <https://www.britannica.com/art/Sheffield-plate>.
- Švėrebas Povilas, Senosios Viekšnių parapijos varpai, *Viekšniai: istorija ir kultūra*, sud. Povilas Švėrebas, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2013, p. 375–401.
- Vasiliūnienė Dalia, Ornamento kaita XVIII a. Lietuvos sakralinėje auksakalystėje, *Ornamentas: XVI–XX a. I pusės paveldo tyrimai*, sud. Aleksandra Aleksandravičiūtė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2014, p. 119–161.
- Victoria & Albert Museum*, prieiga internetu: <https://collections.vam.ac.uk/>.
- Vilniaus katedros lobynas*, sud. Romualdas Budrys, Vydas Dolinskas, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2002.
- Vilniaus sakralinė auksakalystė. Katalogas*, sud. Rita Pauliukevičiūtė, Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2012.
- Vitkauskienė Birutė Rūta, Vilniaus auksakalių cechų klasicizmo laikotarpiu, *Vilniaus klasicizmas*, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2000, p. 270–274, 275–299.
- Zigfrido Jankausko lituanistinių sidabro dirbinių rinkinys*, sud. Tadas Šėma, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2014.
- XVI–XX a. I p. auksakalių dirbiniai. Katalogas*, sud. Ona Mažeikienė, Vilnius: LTSR istorijos ir etnografijos muziejus, 1982.
- Постникова-Лосева Марина Михайловна; Платонова Н. Г.; Ульянова Б. Л., *Золотое и серебряное дело XV–XX в. в.*, Москва: Наука, 1983.

Dalia Vasiliūnienė

Between tradition and change: Classicist liturgical vessels in Lithuania

Summary

The paper provides a brief overview of the entirety of the essential liturgical vessels from the Lithuanian Classicist era, i.e. vessels created from 1780s to 1830s: chalices, cruets, ciboria and monstrances. Their changes are analysed in the context of the Enlightenment Age, partitions of the Polish-Lithuanian Commonwealth and the related goldsmithery crisis. The paper identifies the stylistic characteristics of the Classicist vessels and discusses the quality of craftsmanship as well as the conservatism and innovations in shapes. It also notes their links to items from other countries. It presents the typical, most common shapes of vessels as well as examples of unique compositions. The works of religious goldsmithery are usually unsigned and, therefore, they are usually compared to each other to find out if they might have been made by the same author.

The shape of chalices remained almost the same during the period in question with most vessels retaining the baroque shape typical for the 18th century. An exceptional example is a chalice given to the Cathedral in 1798 that features a composition characteristic of the vessels of Western Europe. Similarly, ciboria had little variation; however, there were a few unique items among them: a ciborium from Vabalninkas church following Ancient Greek examples or a ciborium from Meškuičiai with a unique composition. Meanwhile cruets underwent a significant change with the ovaloid ones with a smooth, even surface becoming the most popular. The most interesting group of the liturgical vessels in question is monstrances. In them, attachment to the traditions of the past era is also noticeable because they all are a variation of the monstrance type with a massive sunburst that developed during the Baroque period. Even though the Lithuanian monstrances adopted some of the new *décor* elements from the European Classicist vessels (such as laurel wreaths with ribbons wrapped around them, garlands, the Lamb of the Apocalypse), their arsenal of decorations and symbols was much more limited and they rarely used figurative elements. One of the earliest monstrances is dated to 1788 and is from Šventėžeris church. It is used as a comparison for monstrances of Pavilnys, Nemenčinė, Meškuičiai and other churches that have similar shape and decorations and could possibly have been made by the same author. The paper identifies two monstrances of an unknown Vilnius master in Jieznas and Vilnius Archcathedral. It publishes the monstrance of Vyžuonai church made by Vilnius goldsmith Jacob Gustaw Hahn who is also thought to be the author of the monstrance of Šiluva. Finally, the paper analyses the problem of the authorship of several vessels (monstrances, ciboria and a reliquary) from Laukuva and Viešniai.

Keywords: Classicism, goldsmithery, liturgical vessels

Išleido

Lietuvos kultūros tyrimų institutas
Saltoniškių g. 58, LT-08105, Vilnius
www.lkti.lt

Spausdino

BĮ UAB „Baltijos kopija“
Kareivių g. 13B, LT-09109, Vilnius